

A jogirodalom által közvetített jogtudomány és a büntető ítélkezés

Elek Balázs*

Bevezetés

A jogtudomány egyik kiemelt feladata a jog összefüggéseit megtalálni, leírni, értelmezni, illetve azokból rendszert alkotni. A törvényszöveg önmagában nem mindig igazít el az adott jogi rendelkezés valódi értelméről. A bírónak a jogszabályokról, a bírói gyakorlatról, a jogi fogalmak valódi értelméről szükséges valamilyen rendszerben gondolkoznia. Anélkül, hogy elmerülne a jogtudomány karakterét illető vitákban, azt is kijelenthetjük, hogy a jogtudomány a dogmatikai rendszer létrehozásán túl segíthet a jogszabályok valódi értelmének feltárásában is. Ezt tudományos vagy jogirodalmi értelmezésnek nevezem.¹ A jogirodalmi értelmezés megjelenhet tankönyvekben, tudományos folyóiratokban, monográfiákban, kommentárokból, de a törvények indoklását is ide lehet sorolni. A jogirodalomban megjelenő jogtudomány természetesen nem marad hatástalan a büntető bíróságok gyakorlatára. A hatás több szinten is jelentkezik, és ezek egymással szoros kölcsönhatásban vannak. Jelen fejezet elsődlegesen a jogirodalomban megjelenő jogtudomány hatását igyekszik vizsgálni a magyar büntető bíróságok ítélkezési gyakorlatának vonatkozásában.

Előfordul, hogy a jogtudomány sürgetésére és annak indokaival történik olyan jogszabályváltozás, amit aztán a jogalkalmazás is követni fog. Ugyancsak közvetlenül kimutatható a jogirodalom befolyása akkor, amikor kifejezetten hivatkoznak egy-egy jogirodalmi munkára. Az ilyen hivatkozások esetenként védői, ügyészi átiratokban, jogorvoslatokban, beadványokban bukkannak fel. De egyre gyakrabban fordul elő jogirodalmi hivatkozás a felsőbbbíróságok határozataiban is.

A korábbi legfelsőbb bírósági szemlélet szerint jogirodalmi hivatkozásnak a bírósági ítéletekben nincs helye:

„Előre kell bocsátani, hogy a bírói gyakorlat számára közzétett magyarázatok még a bírósági határozatok legitimitációjával sem rendelkező irodalmi vélemények. Az érvényességük a forrásuktól független, kizárólag a tartalmuk helyességétől függ, ezért a határozatokban felesleges hivatkozni rájuk; az ilyen hivatkozás félrevezető is lehet, mivel nem létező legitimitáció látszatát keltheti.”²

* Tanszékvezető egyetemi docens, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, tanácselnök bíró, Debreceni Ítéltábla.

¹ Megjegyzendő, hogy jogtudományi-jogirodalmi értelmezést tágabb értelemben fogom fel, mint ahogy az Tóth J. Zoltán jelen kötetben is szereplő klasszifikációjában szerepel. Lásd Tóth J. Zoltán: A dogmatikai és a jogirodalmi értelmezés a magyar felsőbbbírósági gyakorlatban, 228–229. Felfogásom szerint a jogtudományi, jogirodalmi értelmezés is lehet például nyelvtani, logikai, teleologikus értelmezés. A kifejezés a jelen fejezetben elsődlegesen az értelmezés forrására utal.

² Legf. Bír. Bfv.III.97/2000/5.

Ez a bírói álláspont azonban nem vált uralkodóvá, és újabban egyre gyakrabban fedezhetünk fel jogirodalmi hivatkozásokat büntetőügyek ítéleteiben. Az alsóbb fokozatú bíróságok esetében felmerülhet, hogy ez a döntés megalapozottságának igazolását szolgálja a felsőbb bíróságok felé. A Kúria gyakorlatában az ítéletet alátámasztó indokolás érvrendszerének kiegészítéseként épülhet be a jogtudományi hivatkozás a határozatba.³

Napjainkban egyre többször és több formában találkozunk jogirodalmi munkák közvetlen elemzésével a bírói gyakorlat keretei között. Kimutatható mindez a Kúria joggyakorlat elemző csoportjainak összefoglalóiban, jogegységi határozatokban, kollégiumi véleményekben, bírói határozatokban is.

A jogirodalom hatásának mértékét nem könnyű pontosan megállapítani, mert a kapcsolat kétirányú.⁴ Nem mindig lehet egyértelműen állást foglalni abban a kérdésben, hogy egy jogi megoldás, illetve dogmatikai elképzelés a bírói gyakorlatban vagy egy jogtudományi tanulmányban, monográfiában jelent-e meg először. Ennek az egyik oka az, hogy a bírói ítéletek nem állnak, nem is állhatnak szerzői jogi védelem alatt, azok bármikor idézhetőek, felhasználhatóak. A bíróságok korlát nélkül, sőt hivatkozási kötelezettség nélkül vehetik át korábban megszületett határozatok érvrendszerét – anélkül, hogy követnék az adott dogmatikai rendszer vagy megoldás korábbi felbukkanásait. A jogirodalom oldaláról nézve sincs feltétlen kötelezettség, hogy a bírói ítéleteket minden esetben idézzék és hivatkozzák, ha az adott jogkérdés már az irányadó bírói gyakorlat részévé vált.⁵

A bírák határozataikban megtehetik, és meg is teszik, hogy akár szó szerint vesznek át jogirodalmi megfontolásokat anélkül, hogy azok pontos forrását megjelölnék. Egy konkrét büntetőügy megoldása során természetesen a jogszabály szövegrétege játssza az elsődleges szerepet, de a jogeset eldöntéséhez gyakran át kell térni a jogszabály szövegéről a jog többi rétegére.⁶ A jogelvek, jogdogmatikai kategóriák összefüggéseit, az esetre vonatkozó felsőbbbírósági joggyakorlatot, az alkotmányos alapjogokat, a kapcsolódó jogirodalmi állásfoglalásokat is figyelembe kell venni, és csak ezek segítségével lehet a végső döntéshez eljutni. Az uralkodó álláspont szerint mindig a tételes jog-

³ A bírói érveléstechnikáról és az ún. igazolási technikákról bővebben lásd Bencze Mátyás: *Elvek és gyakorlatok. Jogalkalmazási minták és problémák a bírói ítélkezésben*, Gondolat – Dignitas Iuris Debreceni Iskola, Budapest, 2011., 28–33.

⁴ Maradéktalanul egyetértek ebben az összefüggésben Szabó Mikós e kötetben is kifejtett érvelésével, mely szerint az elmélet/tudomány és a gyakorlat között kölcsönkapcsolat és közvetítettség áll fenn, és ezért a tudomány nem pusztán reflexiója, hanem alakítója is a gyakorlatnak. Lásd Szabó Miklós: *A jogdogmatika jogformáló szerepéről*, 31.

⁵ Ezzel természetesen nem azt állítom, hogy jogtudósok szabadon vehetnek át elképzeléseket bírói ítéletekből, hogy azt saját eredményeiknek tüntessék fel. A jogirodalom körébe tartozónak tekintem azokat a kommentárokat, törvénymagyarázatokat is, amelyeknek a feladata éppen a követendőnek tartott bírói gyakorlat bemutatása, amellyel a szerző maga is egyetért. Ilyenkor a jogtudós az általa ismert és elfogadott bírói gyakorlatot mutatja be, anélkül, hogy külön is hivatkoznia kellene az egyes határozatokra.

⁶ Anélkül, hogy az ezzel kapcsolatos tudományos vitákban megpróbálnék állást foglalni, jelzem, hogy a probléma bemutatására kifejezetten alkalmasnak tartom Pokol Béla elméletét a jog rétegeiről. Lásd Pokol Béla: *A jog elmélete*, Rejtjel, Budapest, 2001.; Az elmélet körüli vitákhoz lásd Gyórfi Tamás: *A többbrétegű jog koncepciója*, *Miskolci Jogi Szemle* 2007/2. 119–146.; Pokol Béla: *A többbrétegű jog elmélete. Válasz a kritikára*, *Miskolci Jogi Szemle* 2008/1. 141–147.

ból kell kiindulni, és a jogirodalomhoz akkor kell nyúlni, ha a tételes jog még a releváns értelmezési gyakorlat fényében sem nyújt megnyugtató megoldást.⁷

A fejezetben mégis kísérletet teszek arra, hogy felvázoljam a jogirodalom által közvetített jogtudomány közvetlen és közvetett hatását a büntető bíróságok ítélkezésére. Ez a hatás ugyanis nyomon követhető a jog és a jogalkalmazás fogalmi rendszerének (dogmatikájának) formálódásában, a Kúria jogegységet szolgáló tevékenységében (különösen a jogegységi határozatok, kollégiumi vélemények megalkotásában), valamint a joggyakorlat elemző csoportjainak munkájában is. Érdeemes vizsgálni a jogirodalom hatását a bírói gyakorlat közvetlen formálásának igényével készített kommentárok, törvénytárgyarázatok, egyéb monográfiák, tankönyvek felhasználásán keresztül is. Sőt, az egyre sokasodó PhD értekezések sem maradhatnak figyelmen kívül. Külön is érdemes megvizsgálni, hogy a vitatott társadalmi jogviszonyok (például eutanázia, paraszolvencia) megítélésében, az azokhoz kapcsolódó jogkövetkezmények eldöntésében és az adott határozatok indokolásához kapcsolódó érvrendszer kialakításában milyen szerepe lehet a szaktudományi publikációknak. A jogtudomány hatása a jogirodalom közvetítésével úgy is jelentkezhethet, hogy a bírói határozatok indokolása átveszi az angolszász jogi kultúra fogalmait, kategóriáit, amelyek végül a hazai ítélkezésbe beszivárognak. Végül a jogirodalom hatása közvetett, de esetenként mégis kimutatható, amikor a törvényalkotás a jogirodalom sürgetésére kodifikál újabb fogalmakat, majd azokat a jogalkalmazás szükségszerűen átveszi.

Jogirodalom, jogdogmatika

Úgy vélem, hogy amint a jogtudomány, úgy az ítélkezés is kizárólag valamilyen dogmatikai rendszerben képzelhető el. Pokol helyesen mutat rá, hogy a jogdogmatikával foglalkozó irodalomban bizonytalanság tapasztalható abban a kérdésben, hogy mi hordozza a jog értelmi rendszerszerűségét, azaz „mihez kötött” a jog. Sokak szerint ugyanis magától értetődő, hogy a törvények vagy a precedensek szövege az, ami kötelező a dogmatikailag dolgozó jogtudós vagy jogalkalmazó számára. Ezzel szemben áll az a nézőpont, amely a jogdogmatikai gondolkodást nem a pozitívalódott törvény szövegéhez, hanem a kialakult jogi kategóriákhoz, distinkciókhoz köti, és ezekre támaszkodva magát a hatályos jogi szöveget is kritika tárgyává teszi.⁸ A dogmatikát a magam részéről a joggyakorlat és a jogirodalom közös termékének tekintem, amitől a jogalkotó sem függetlenítheti magát. Fontos, hogy ez nem jelenti azt, hogy csak egyféle dogmatikai rendszer lenne, hiszen a jogirodalomban egyidejűleg egymástól eltérő dogmatikai struktúrákat is találhatunk.

Az ítélkező bíró nem alkalmazhat valamely dogmatikai rendszert anélkül, hogy az azt közvetítő jogirodalmat ne ismerné. Békés Imre a dogmatikát az ítélkezés alakítójaként,

⁷ Összefoglaló a 2015 áprilisában az országos kollégiumvezetői értekezleten megvitatott problémákról (kézirat). (Dr. Kónya István hozzászólása.)

⁸ Pokol: *A jog elmélete* (6. lj.) 71.

magyarázójaként írja le.⁹ Úgy tekint rá, mint a hatályos joganyag apologetikájára, védelmezőjére és igazolójára. A büntetőjog vonatkozásában Békés Imrénél a dogmatikai rendszer úgy jelenik meg, mint ami a kriminálpolitikai célkitűzéseket jogtudományi köntösbe öltözteti, illetve *de lege ferenda* kifejezésre juttatja. A dogmatikát Békés úgy írja le, mint ami a törvényességet védelmezi, eközben osztozik a bíró lelkiismereti felelősségében, és alakítja a jogászi szemléletmódot is. A dogmatikának hatalmas szerepe van a jogéletben, a jog társadalmi szerepének helyes érvényesülésében.¹⁰

A bűnözést mint társadalmi jelenséget és az arra adott jogalkotói választ különböző dogmatikai rendszerekben lehet magyarázni. A dogmatikai gondolkodás az abban otthonosan mozgó, azt ismerő jogászi rend számára olyan szövegen túli ismeretanyagot is közvetít, amely a bírói döntést a megismerhetővé és elfogadhatóvá teszi a szakmai és a laikus közösség számára.

A dogmatika tudományos rendszerbe foglalja a jog tételes anyagát, miközben a jog fejlődési útjának, lehetséges és a dogmatikai rendszer által elvárt alakulásának sémáját is tudományos igényességgel vázolja fel. Ennek két dimenziója van, hiszen a dogmatika a jogalkotás mellett az aktuális joggyakorlatot is befolyásolni akarja. A dogmatikai rendszer fogalmai így a legszélesebb körben fejtik ki hatásukat. Nélkülük a legalapvetőbb pozitív jogi szabályok sem értelmezhetőek. Nem ritkán találkozunk olyan ítéletekkel, amelyekben a bűncselekménytán legfontosabb kategóriái, például a „társadalomra veszélyesség”, a „bűnösség”, a „tettesség”, a „stádiumtan”, az „egység-többség” kérdései, a „vegyes bűnösség”, a „nyitott törvényi tényállás” nincsenek az indokolásban megmagyarázva. A bírói érvelés adottnak veszi az ilyen fogalmak értelmét.

„Minden dogmatikai koncepció a jogi fogalmak logikai ellentmondásoktól mentes rendszerének a felépítésére törekszik, valamilyen belső egyensúly kialakítását tűzi ki céljául. A dogmatikai konstrukció egyik pillérének elmozdulásával meginog az egész rendszer, s az egyensúlyi helyzet visszaállítása az egész szisztéma átépítését igényelheti.”¹¹

Ugyanez igaz az ítéletekre is, hiszen ideális esetben minden bírói ítélet mögött egy részleteiben is logikus dogmatikai rendszer áll, amely nélkül a döntés összefüggéseit, elveit sem lehet érteni. A jogi-dogmatikai fogalmak összefüggenek egymással. Képtelenség lenne minden egyes bírói ítéletben külön definiált fogalmakkal magyarázni a valóságot. Éppen ezért nem mindegy, hogy a különböző jogi megoldásokat közvetítő tudományos források közül a bíró melyikhez nyúl segítségért, milyen szakirodalmat olvas, és az hogyan jelenik meg a határozatokban.

⁹ Békés Imre: A büntetőjogi dogmatikáról. In: Horváth Tibor – Szűk László: *Büntetőjogi szakirodalom-gyűjtemény. I. kötet*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1987., 295–306.

¹⁰ A bírói lelkiismereti felelőssége megosztására talán éppen azok a határozatok szolgálnak példaként, amelyekben bonyolultabb megítélésű társadalmi jogviszonyok megítéléséről kell döntést hozni, és a felhasznált irodalom ennek indokolásához rendszerszintű segítséget nyújt.

¹¹ Békés (9. lj.) 295–306.

A jogirodalom által közvetített dogmatikai megoldások eltérőek lehetnek, és azok helyességéről a jogi szakirodalomban visszatérően tudományos viták folynak. Mégis, a rivális dogmatikai megoldások helyességéről vagy alkalmazhatóságáról a végső szót a bírói gyakorlat fogja megadni a konkrét elkövetőként felmerült személyek adott cselekménnyel kapcsolatos bűnösségének elbírálásakor. Számos esetben fordul elő, hogy a jogtudomány következetesen bírálja a legfőbb bírói fórum által alkalmazott megoldás következetességét, de annak alkalmazása nélkül a dogmatika rendszere mégis hatástalan marad az adott jogkérdésben, függetlenül annak helyességétől vagy helytelenségétől.¹²

Sajó András azon az állásponton van, hogy a dogmatikai állítások empirikusan nem igazolhatóak, de helyállóságuk, helyességük igen, mert ennek kritériuma a premisszákhoz vagy posztulátumokhoz való igazodás.¹³ Számos esetben az is előfordul, hogy egy dogmatikai megoldást a bírói gyakorlatban egy másik vált fel az általános alkalmazás igényével. Ez azért fordulhat elő, mert egyidejűleg több dogmatikai rendszer is adhat ellentmondásmentes választ a jogilag értékelendő cselekményekre. Ilyenkor a Kúria jogegységi határozatai teremthetnek egységes gyakorlatot. Ez nem egy esetben dogmatikai rendszerek közötti választást is jelent, hiszen a tudományos publikációk – természetükből adódóan – ellentétes álláspontoknak is hangot adnak. Ilyenkor a tudományos jogirodalom félrevezetővé válhat, hiszen azok még akkor is közvetítik az adott jogi megoldást, amikor a bírói gyakorlat már túllépett azon.

Erre az összefüggésre jó példát szolgáltat egy néhány éve eldöntött jogeset. A műemlék megrongálásának büntette miatt folyamatban volt büntetőügyben a joghallgató vádlott azzal érvelt, hogy egyetemi tankönyve szerint a bűncselekményt kizárólag aktív magatartással lehet elkövetni. Így ő nem követte el a vád tárgyává tett bűncselekményt. A védelem érvelése tehát arra összpontosított, hogy a terhelt tanulmányai során az adott egyetemi tankönyvből speciális ismerethez jutott, amit az általa irányított gazdasági társaság ügyvezetőjeként hasznosított. Az ügyben előterjesztett felülvizsgálati indítvány szerint a terhelt abban a tévedésben volt, hogy a terhére rótt bűncselekmény mulasztással nem követhető el, ezért javára a büntető törvénykönyvben kodifikált társadalomra veszélyességben való tévedés is megállapítható. A Legfelsőbb Bíróság döntése szerint azonban

„az ilyen speciális szakértelemmel rendelkező személyek esetén a jogszabályok tartalmában és ehhez igazodóan a cselekmény társadalomra veszélyességében való tévedés megállapítása körében fokozottabb követelményeket kell támasztani. Egy joghallgató a tanulmányai során azzal találkozik rendszeresen, hogy valamely életbeli (társadalmi) jelenségre a jogtudomány képviselői egymástól eltérő jogi, büntetőjogi választ adnak. Magának a jogoktatásának is az az egyik legfontosabb eleme, hogy - ellentétben a természettudományos

¹² A jogtudomány például következetesen vitatta annak a bírói gyakorlatnak a helyességét, amely halmaztatban állapította meg az erőszakos közöszlést és a megrontást abban az esetben, ha az elkövető a közöszlést a tizenkét éves aluli sértettel kezdte el, majd a 12. életévének betöltése után a sértett beleegyezésével folytatta. Lásd például Nagy Ferenc (szerk.): *Fejezetek a Magyar Büntetőjog Különös Részé Köréből*, JATE ÁJK, Szeged, 1993., 255.

¹³ Sajó András: Büntetőjogi dogmatika – alkotmányjogi dogmatika, *Jogtudományi Közöny* 1997/7–8. 293–301.

válaszokkal – a jogi válasz soha nem kizárólagos, hanem mindig értékelés eredménye. A tudományos válasz ismerete az olyan elkövető esetén, akivel szemben – a fentiek szerint – fokozottabb elvárások támaszthatóak, önmagában akkor sem alapozza meg a társadalomra veszélyességben való tévedés megállapítását, ha igazolja, hogy a cselekménye előtt körültekintően vizsgálta az elérhető szakirodalmat. További feltétel esetében, hogy a megismerhető vélemények lényege azonos legyen, tehát ne hagyjon kétséget az adott időszakban elfogadott (uralkodó) értékelés felől. Egységes értékelésről azonban az adott kérdés kapcsán ugyancsak nem lehet beszélni, hiszen a mindenki (értsd elsősorban minden szakember) számára elérhető szakirodalomban egymással ellentétes, egymást kizáró értelmezések jelentek meg.”¹⁴

Egyebek közt ez az eset is figyelmeztet bennünket arra, hogy a jogban tájékozódni kívánók irányában félrevezetővé válhat a jogirodalom, különösen, ha olyan személyt érint, akivel szemben a döntés szerinti „fokozott elvárások” nem támaszthatóak. A döntés így arra mutat rá, hogy az elérhető szakirodalomban az adott pozitív törvényszöveg mellett is lehetséges többféle jogi válasz, azonban kizárólag az adott időszakban elfogadott, a döntés szóhasználata szerint „uralkodó” dogmatikai rendszer megoldásai lehetnek elfogadhatóak az ítélkezésben.

Vitatott társadalmi viszonyok megítélése

A jogirodalom értékítéletéhez különösen szívesen nyúl a jogalkalmazó, amikor olyan jogviszonyról kell véleményt alkotnia, amelynek a megítélése ellentmondásos a közvéleményben, és amelyre nincs egyértelmű jogi válasz. A különböző döntési lehetőségek elemzésében, a releváns érvek feltárásában és elfogadtatásában is segítséget adhat a jogirodalmi válasz az adott kérdésről. Ilyen a kegyes halál (eutanázia) megítélése, de az orvosi hálapénz (paraszolvencia) Magyarországon kialakult gyakorlata is ebbe a körbe sorolható. Az ilyen jogviszonyok megoldásakor az alkotmánybíróság érvelésében is felbukkannak jogtörténeti, jogirodalmi válaszok, de a büntetőeljárásokban az ügyészi, védelmi érvelés, majd a bírói határozat indokolása is támogatást kap ezekből a munkákból.

A kegyes halál (eutanázia) megítélése

A kegyes halálról, azaz a gyógyíthatatlan beteg halálba segítéséről az Alkotmánybíróságnak kellett alkotmányossági vizsgálatot lefolytatni az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény kapcsán. A testület rámutatott, hogy a törvényhozót régóta nehéz döntés elé állítja azoknak a gyógyíthatatlan betegeknek az óhaja, akik nem kívánnak további orvosi segítséget igénybe venni életük fenntartásához, vagy éppen ahhoz kérnek orvosi segítséget, hogy életük véget érjen. A korábbi magyar jogszabályok közvetlen módon nem tartalmaztak olyan rendelkezést, amely tilalmazta a gyógyíthatatlan betegek halálának saját kívánságukra történő elősegítését. Az Alkotmánybíróság ezzel kapcsolatosan idézte a szakirodalmat is:

¹⁴ Legf. Bír. Bfv.II.13/2009/5.

„A halálba segítés problémája ma még nem jutott el arra a jelentőségre, hogy a tételes büntető törvények szükségesnek tartották volna még csak mint az ölés bizonyos sajátságú, mi-nősített esetét is figyelembe venni.”¹⁵

A magyar büntető törvények az 1878. évi V. törvény óta következetesen büntetéssel fenyegetik az emberölést, tekintet nélkül arra, hogy azt a súlyos, gyógyíthatatlan beteg kívánságára vagy érdekében orvos követte-e el. A büntető törvény álláspontjának elméleti alapjai neves jogtudósok munkáiban is kifejezésre jutottak. Finkey Ferenc a halálba segítésről úgy vélekedett, hogy azt még a gyógyíthatatlan betegek esetében sem lehet megengedettnek nyilvánítani.¹⁶ A beteg halálának elősegítését Angyal Pál is a jog követelményeivel össze nem egyeztethető tetteként írta le:

„Az élet értéktelenségének mindenképp ingatag talaján nyugvó megállapítása sohasem lehet olyan erős, hogy megfoszthassa érvényétől azt a lényegében erkölcsi jellegű normát, mely az ember megölését tiltja.”¹⁷

Erre az érve támaszkodva az Alkotmánybíróság végül úgy döntött, hogy elutasítja az indítványt, amely szerint az egészségügyről szóló törvény alkotmányellenesen korlátozza a gyógyíthatatlan betegek önrendelkezési jogát azáltal, hogy nem teszi lehetővé számukra életük orvosi segítséggel történő befejezését.¹⁸

Az Alkotmánybíróság a kegyes halálról szóló döntését többféleképpen is eldönthette volna. A segítségül hívott jogirodalom lehetővé tette, hogy a kérdést történeti távlatokba helyezze, és olyan erkölcsi érveket találjon, amelyek az eutanázia kérdésében hivatkozási alapot teremtettek konzervatív határozatának.

Az orvosi hálapénz (paraszolvencia) büntetőjogi megítélése

A jogirodalmat hívta segítségül a bíróság akkor is, amikor az ugyancsak vitatott társadalmi megítélésű orvosi hálapénz (paraszolvencia) kérdésében kellett döntenie. A társadalomban hosszabb időre visszavezethetően kialakult és széles körben elfogadott szokások szerint egyes szolgáltatások esetében az azokat igénybe vevők a szolgáltatásokkal kapcsolatos elégedettségüket anyagi juttatás („borravaló”) nyújtásával nyilvánítják ki. Különböző, jól ismert okoknak betudhatóan az egészségügyben is gyakorlattá vált a hála hálapénz formájában történő kifejezésre juttatása.

Az orvosi hálapénz büntetőjogi megítélésének érdekessége abban áll, hogy a releváns jogirodalomban a gyakorlat sajátos polgári jogi háttere is vitatott. Emiatt a büntető

¹⁵ Jámbor László: *Büntetőjogi tanulmányok. I. A halálba-segítés*, Budapest, 1936., hivatkozva 22/2003. (IV. 28.) AB határozat.

¹⁶ Finkey Ferenc: *A magyar anyagi büntetőjog jelen állapota*, Budapest, 1923., hivatkozva 22/2003. (IV. 28.) AB határozat.

¹⁷ Angyal Pál: *A magyar büntetőjog kézikönyve II. Az ember élete elleni bűncselekmények és a párviadal*, Budapest, Athenaeum, 1928., hivatkozva 22/2003. (IV. 28.) AB határozat.

¹⁸ 22/2003. (IV. 28.) AB határozat.

bíróság a büntetőjogi felelősség megítélésékor a kapcsolódó polgári jogi szakirodalomtól sem függetleníthette magát.¹⁹ A vesztegetéssel vádolt szülész-nőgyógyász orvosok büntetőperében a védelem által külön is nevesített Jobbágyi Gábor munkáira támaszkodva az ítélőtábla is utalt arra, hogy egy sajátos, nem nevesített orvosi kezelési szerződés jött létre a szülő nők és az orvos vádlottak között. Jobbágyi Gábor ezzel kapcsolatos publikációiban rámutatott, hogy 2013. február 26-án léptették hatályba Németországban a BGB új szerződéstípusát, az orvosi kezelési szerződést.²⁰ A német jogirodalomban soha nem is volt vitatott, hogy az orvos–beteg jogviszony egy sajátos polgári jogviszony az orvos és a páciense között. A vonatkozó törvényhely bevezetése kimondja:

„A betegjogok Németországban nagymértékben a szakirodalomban és a bírói gyakorlatban alapozódtak meg. A kezelési (szerződés) és az orvosi felelősségi jog lényeges része nem a törvényben, hanem a bírói gyakorlatban van.”²¹

Németországban a joggyakorlat a jogirodalommal egyetértésben úgy foglalt állást, hogy ez a szerződés szolgáltatási szerződés, ám a törvényhozás sokáig elzárkózott a nevesítésétől.²² A német joggyakorlatot természetesen nem a paraszolvencia kérdése foglalkoztatta, hanem például a deliktuális felelősség, a diagnosztikai tévedés, a tájékoztatási jog megsértésének problematikája. Ezekkel a kérdésekkel a vesztegetési ügyben eljáró bíróság érdemben nem foglalkozott, de határozatában utalt arra, hogy létezik ez a sajátos jogviszony, amelynek karakterét a jogirodalom tárta fel. Ez a nem szabályozott szerződéstípus nem tiltott, így jogtalanak sem tekinthető. A másodfokon eljáró ítélőtábla tehát részben elfogadta a védelemnek a polgári jogi szakirodalomra hivatkozó érvelését.²³

Az ítélőtábla azt is kifejtette, hogy a bíróság a büntetőjogi válasz megadásakor a társadalmi realitástól nem függetlenítheti magát. Egyértelműen büntetőjog-ellenes cselekedet esetén arra büntetőjogi választ kell adni, bizonytalanság esetén pedig meg kell húzni a határt a jog által nem tiltott, valamint a tiltott cselekmények között. Az adott ügyben valójában komoly dilemmával szembesült a bíróság, amikor az egyes tényállási alpontokat elemezte, és azt vizsgálta, hogy mely esetben valósult meg a vád tárgyává tett gazdasági vesztegetés vétsége, és mely esetekben nem. A büntetőjogi válasz jogerős döntésben való rögzítése számos következménnyel jár, egyebek közt azzal is, hogy – amint a döntés ismertté válik – az adott cselekménnyel kapcsolatban már nem lehet alappal hivatkozni a társadalomra veszélyességben való tévedésre.

Az ítélőtábla hivatkozott arra, hogy a jogi szakirodalomban is bizonytalanság van a hálapénz jogi természetének megítélésében. Ezt kétségkívül jól szemlélteti Tóth Mihálynak a védelem által is hivatkozott tanulmánya.

¹⁹ Fővárosi Ítélőtábla 8.Bf.129/2014/22.

²⁰ Jobbágyi Gábor: Orvosi kezelési szerződés – új szerződésfajta a BGB-ben, *Jogtudományi Közlöny* 2014 július–augusztus 365–372.; BGB 630h § (5) bekezdés.

²¹ Hivatkozva Jobbágyi (20. l.) 367.

²² Jobbágyi (20. l.) 368.

²³ Fővárosi Ítélőtábla 8.Bf.129/2014/22.

„Ha valóban az egymással ellentétes értelmezési lehetőségek közül kellene választani, akkor a jogállami elveknek megfelelően a (potenciális) vádlott javára, a rá nézve kedvezőbb értelmezési lehetőség elfogadása mellett kell döntenit (...) Mindebből kétes esetekben a bűncselekmény megvalósulásának hiányára vagy a cselekmény társadalomra veszélyességében való tévedésre vonható le következtetés.”²⁴

A Kúria végül elvi jelentőségű, harmadfokon meghozott határozatában rögzítette, hogy a hálapénz az a juttatás, amelyet az egészségügyi szolgáltatás igénybevételét követően a beteg vagy hozzátartozója hálája, köszönete jelül a szolgáltatásban közreműködő egészségügyi dolgozónak önként nyújt. A hálapénz – amennyiben az nem a kötelességszegés honorálása – nem jogtalan előny, így annak elfogadása veszíttetését nem valósít meg.²⁵

A jogirodalom hatása a jogegységi határozatokra

Jogegységi eljárásnak általában akkor van helye, ha a joggyakorlat továbbfejlesztése vagy az egységes ítélkezési gyakorlat biztosítása érdekében szükségessé válik valamilyen elvi kérdésben jogegységi határozat meghozatala, korábban meghozott jogegységi határozat megváltoztatása vagy hatályon kívül helyezése. Akkor is lehet folytatni ezt az eljárást, ha a Kúria valamely ítélkező tanácsa jogkérdésben el kíván térni a Kúria másik ítélkező tanácsának elvi bírósági határozatként közzétett határozatától vagy valamely közzétett elvi bírósági döntéstől.²⁶ A jogegységi határozatok esetenként közvetlenül is megemlítik a felhasznált szakirodalmat, de erre nincs törvényi kötelezettség. A Kúria kollégiumainak együttes ülésén meghozott 1/2015. BKMP számú jogegységi határozat például kifejezetten utal arra, hogy a jogegységi tanács elnöke a jogegységi indítvánnyal kapcsolatosan a jogtudomány képviselőinek a véleményét is beszerezte. Erre a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló törvény kifejezetten felhatalmazást is ad.²⁷

A jogerővel kapcsolatos eljárási dogmatika

A törvényesség érdekében bejelentett rendkívüli jogorvoslati eljárásban az volt az egyik eldöntendő kérdés, hogy a másodfokú bíróságnak az elsőfokú bíróság ügydöntő határozatát hatályon kívül helyező (és az elsőfokú bíróságot új eljárás lefolytatására utasító) határozata jogerőképes határozat-e.²⁸

²⁴ Tóth Mihály: Boríték kapható. Gondolatok a hálapénz és a büntetőjog összefüggéseiről, *Élet és Irodalom* 2014. július 11., hivatkozva Fővárosi Ítéletábrla 8.Bf.129/2014/22.

²⁵ EBH 2015 B.27. Kúria Bhar. III. 6/2015.

²⁶ A bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. törvény 32. § (1) bekezdése.

²⁷ A bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. törvény 36. §.

²⁸ Szükséges utalnom arra, hogy a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény XIX. fejezete tartalmazza a „Jogorvoslat a törvényesség érdekében” elnevezésű rendkívüli jogorvoslati eljárás szabályait.

További kérdésként merült fel az is, hogy az ilyen határozat ellen a törvényesség érdekében van-e helye jogorvoslatnak.²⁹

Az ügyben tartott nyilvános ülésen a legfőbb ügyész képviselője egyebek közt azzal érvelt, hogy a Belegi József által szerkesztett „Büntetőeljárás jog kommentárja” nem zárja ki a törvényességi jogorvoslatot az elsőfokú, a másodfokú, illetve az ítéletábla előtt folyó harmadfokú eljárás során hozott, nem ügydöntő végzések ellen (ideértve a kötérről nem rendelkező és a deklaratív határozatokat is), tekintet nélkül arra, hogy a végzés egyébként megtámadható-e fellebbezéssel. A jogegységi határozat ugyanerre a törvényt magyarázatra támaszkodva érvelt amellett, hogy – míg felülvizsgálatnak csak jogerős ügydöntő határozat ellen van helye – a törvényességi jogorvoslat irányulhat bármely fellebbezéssel támadható és jogerőre emelkedett bírósági határozat ellen.³⁰ A határozatban arra is történik utalás, hogy az idézett kommentárban a Be. XIX. fejezetéről szóló részt („Jogorvoslat a törvényesség érdekében”) a „Kúria tanácselnöke gondozza”, és a szerző határozatban idézett megállapítása a Kúria egységes álláspontját tükrözi. A határozatnak ez a megjegyzése talán arra a nyilvánvaló tényre is utal, hogy a bírák szívesebben fogadnak el egy jogirodalmi álláspontot, ha a vonatkozó jogirodalmi műnek felsőbb bírósági, különösen kúriai bíró a szerzője. Ezen a ponton a jogirodalmi értelmezése és a bírói gyakorlat között különösen szoros kapcsolat jöhet létre.

A Kúria határozatában áttekintette a hazai jogtudomány más képviselőinek állásfoglalásait is. Ennek során

„elfogadta az e tárgyban megjelent értekezés szerzőjének érvelését, mely szerint a hatályos perjogi törvény kevés helyen, összefüggéstelenül, rendszertelenül, néhol ellentmondásosan tárgyalja a jogerő kérdéseit, ennek következtében pedig a bírói gyakorlat sem teljesen egységes. A jogerő pontos fogalmát a büntetőeljárásról szóló törvény nem is határozza meg”³¹

A határozat a jogerő funkcióinak meghatározásakor ugyancsak a jogirodalomból idéz, és erre tekintettel szögezi le, hogy a jogviszonyok jövőbeli biztosítása, valamint az adott eljáráson túlmenő hatás az, amelyet általában a *ne bis in idem* fordulattal írnak le.³²

A határozatban a bíróság érvelésének alátámasztására idézi Tremmel Flóriánt, aki szerint a jogerőre képes, nem ügydöntő határozatoknak „kisebb-nagyobb mértékben csonka”, egyre inkább csak az alaki jogerőhöz közelítő jogerejük van.³³ A jogerő felosztása alaki és anyagi jogerőre egyértelműen a jogtudomány eredményeiből vezethető le, hi-

²⁹ Kúria Bt.II.1592/2014/12.

³⁰ Belegi József (szerk.): *Büntetőeljárás jog kommentárja*, HVG–ORAC, Budapest, 2014., 1684., hivatkozva Kúria Bt.II.1592/2014/12.

³¹ Elek Balázs: *A jogerő a büntetőeljárásban*, Debrecen, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntető Eljárásjogi Tanszék, 2012., 12. A Kúria Bt.II.1592/2014/12. számú határozata a monográfia további megállapításait is hivatkozva. (A Kúria határozata az idézett mondatában arra utal, hogy a kizárólag a jogerő kérdéseivel foglalkozó – egyetlen – monográfia a határozatának meghozatalát megelőzően jelent meg.)

³² Wiener A. Imre: A Ne Bis In idem elv, *Büntetőjogi kodifikáció* 2003/1–2. 62–68., hivatkozva Kúria Bt.II.1592/2014/12.

³³ Tremmel Flórián: *Magyar büntetőeljárás*, Dialóg Campus, Budapest–Pécs, 2001., 456., hivatkozva Kúria Bt.II.1592/2014/12.

szen ilyen kategóriák a jogszabályokban nem találhatóak. Ez a megállapítás is jelzi, hogy nehéz a határozatokat jogerő szerint csoportosítani. A határozat rámutat a jogerővel kapcsolatos jogirodalomban mutatkozó ellentétekre. Míg Tremmel elismeri a hatályon kívül helyező végzések jogerőre képességét, addig

„más szerző [Elek] szerint a hatályon kívül helyező végzés csak akkor jogerőképességű, ha ahhoz eljárás-megszüntetés is kapcsolódik, ami már a vádról történő döntést jelent, és így emiatt végleges, anyagi jogerőképességű határozat. Pusztán az új eljárásra utasítás, tehát a kasszációk jogkör gyakorlása esetén nem lesz jogerőre képes a határozat.”³⁴

A határozat még a német nyelvű jogdogmatikai irodalomra is tekintettel van, amikor arra utal, hogy az anyagi jogerővel ellentétben a szakirodalom az alaki jogerő tekintetében nem tesz különbséget az ítélet és más bírósági határozatok között. A végzések alaki jogereje ily módon, az ítéletekkel megegyezően, akkor áll fenn, ha azok már semmilyen rendes jogorvoslat tárgyát nem képezhetik.³⁵

A Kúria a jogirodalom áttekintése után az adott jogkérdésről azt állapította meg, hogy a másodfokú bíróságnak az elsőfokú bíróság ügydöntő határozatát hatályon kívül helyező és az elsőfokú bíróságot új eljárás lefolytatására utasító határozata nem jogerőképességű határozat, nem emelkedhet jogerőre, nem jogerős határozat.

A rendkívüli jogorvoslati eljárásban meghozott határozatot követően a Kúria jogegységi eljárást folytatott le azzal kapcsolatban, hogy a hatályon kívül helyező határozatok jogerőképességű határozatok-e, és van-e helye ellenük törvényesség érdekében bejelentett jogorvoslatnak. A jogegységi eljárás eredményeként eltért a Kúria korábbi határozatától. Megállapította, hogy a másodfokú bíróság elsőfokú határozatát hatályon kívül helyező és az elsőfokú bíróságot új eljárás lefolytatására utasító végzése alaki jogerővel bír, és ezért ellene a legfőbb ügyész a törvényesség érdekében jogorvoslatot jelenthet be.³⁶

A jogegységi tanács a Kúria jogorvoslati eljárásában hozott határozatának jogi okfejtését elsősorban azért nem tartotta megalapozottnak,

„mert álláspontját nem a normatív joganyagból és annak dogmatikai elemzéséből vezette le, hanem döntően egy monográfiából többé-kevésbé önkényesen kiragadott részletekkel igyekezett álláspontját alátámasztani, következésképpen ez az egyoldalúság eredményezte a téves jogértelmezést is.”³⁷

³⁴ Kúria Bt.II.1592/2014/12. számú határozata

³⁵ Herczog Péter: *Die Rechtskraft strafgerichtlicher beschlüsse und ihre beseitigung, Inaugural Dissertatio zur Erlangung der Doktorwürde der Hohen Rechtswissenschaftlichen, Fakultat der Albert-Ludwigs-Universität zu Freiburg, Freiburg, 1971., 102.,* hivatkozva Kúria Bt.II.1592/2014/12.

³⁶ 2/2015. Büntető jogegységi határozat.

³⁷ 2/2015. BJE.

Megjegyzendő, hogy a jogegységi tanács az érdemi döntés jogi indokolása előtt – a tételes jogtörténeti anyag ismertetésén túl – a teljesség igénye nélkül, több törvénymagyarozatot is megemlíttet, és szó szerint idézett.³⁸

A jogegységi tanács is egyetértett a legfőbb ügyész álláspontjával, mely szerint a „Büntetőeljárás törvény magyarázata” című törvénykommentár a Be. 431. §-ának részben téves kiterjesztő értelmezését adta. Elfogadta és követendőnek tartotta azonban azokat a jogirodalmi álláspontokat, amelyek szerint a másodfokú bíróság elsőfokú határozatot hatályon kívül helyező, illetve az elsőfokú bíróságot új eljárás lefolytatására utasító végzése alaki jogerővel bír, így ellene a legfőbb ügyész a törvényesség érdekében jogorvoslatot jelenthet be.³⁹

A jogerővel kapcsolatos jogegységi határozat a konkrét jogkérdés eldöntésén túlmenően az elemzésünk szempontjából azért is rendkívüli jelentőségű, mert az ellentétes jogértelmezést adó bírósági határozatok jogirodalmi hátterét is bemutatta, és a jogirodalmi munkák részletes elemzésével vezette le, hogy melyik tudományos állásponttal ért egyet, majd ezekre is hivatkozva támasztotta alá a végső döntését. Nem vitatta a Kúria sem, hogy más jogdogmatikai megoldást is választhatott volna, de ez következik a rendkívüli jogorvoslati eljárásban hozott elvi jelentőségű döntés és a jogegységi határozat ellentétes jogkövetkeztetéséből is. Az ellentétes bírói gyakorlat felszámolására létrehozott jogegységi eljárás így lett a tere az ellentétes jogirodalom közötti választásnak is.

A jogtudomány beszivárgása a bírói gyakorlatba kollégiumi véleményeken keresztül

Esetenként a jogtudomány eredményei bírói tanácskozásokon, kollégiumi értekezleteken kialakított állásfoglalásokon, majd kollégiumi véleményeken keresztül is a bírói gyakorlat részévé válnak.

Ilyenkor a jogtudományi munka már nem jelenik meg hivatkozott forrásként a bírói határozatokban, hanem a kollégiumi vélemény érvrendszerébe beépülve orientálja a bírói gyakorlatot.⁴⁰

Jellemző, hogy egy új jogszabály elfogadása után a bíróságok tanácskozásokat tartanak, és igyekeznek közös jogértelmezést kialakítani. Így például a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény elfogadása után számos helyi, regionális és országos kollégiumi értekezleten próbálták a bírúk a jogalkotó valós szándékát megfejteni az egy-

³⁸ Móra Mihály: *A magyar büntető eljárási jog: egyetemi tankönyv*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1961., 453.; Belegi József (szerk.): *Büntetőeljárás jog I–III. Kommentár a gyakorlat számára*, HVG–ORAC, Budapest, 2014., 1684.; László Jenő (szerk.): *A büntető eljárás magyarázata*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1982., 903.; Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Tremmel Flórián: *Új magyar büntető eljárás*, Dialóg Campus, Pécs, 2004., 507.

³⁹ 2/2015.BJE.

⁴⁰ Hasonló jelenségre hívja fel a figyelmet Zódi Zsolt e kötetben szereplő tanulmánya: a bírúk sokszor nem közvetlenül a szakirodalomból veszik érveiket, hanem egymástól veszik át forrásmegjelölés nélkül. Lásd Zódi: Jogirodalomra történő hivatkozás a bíróságok ítéleteiben, 241. A kollégiumi véleményekbe beépülő jogirodalom azonban mégis különbözik a Zódi által „népi dogmatikának” elnevezett jelenségtől, mert a kollégiumi vélemények hivatkozása gyakran megjelenik a határozatokban, csupán az eredeti jogirodalmi munkát nem lehet a határozatból visszakeresni.

séges gyakorlat kialakítása érdekében. A mi elemzésünk szempontjából külön kiemelésre érdemes, hogy a büntető törvénykönyv a büntethetőséget kizáró vagy korlátozó okokat tartalmazó 15. §-a részben új szabályokat hozott a korábbi 1978. évi IV. törvény szabályaihoz képest.⁴¹ Ezekkel a szabályokkal összefüggésben több lehetőség is mutatkozott arra, hogy a jogirodalom hatása érvényesüljön.

Az Országos Kollégiumvezetői Értekezlet 2012. novemberi előkészítő anyagában a büntethetőséget kizáró vagy korlátozó okok új pontjai kapcsán kérdésként merült fel, hogy hogyan választható el a jogszabály engedélye és a törvényben meghatározott egyéb ok, mert a „két eset nagyjából ugyanazt jelenti (vagyis hogy van valamilyen külön tételes jogi norma, amiben büntethetőséget kizáró vagy korlátozó ok kerül megfogalmazásra).”⁴² A válaszok részben jogtudományi munkákra támaszkodva születtek meg, melyek között egyetemi tankönyvek, kommentárok válaszai és a „Btk. Általános rész” című könyv megállapításai is megjelentek az érvrendszerben.⁴³ Végül az a válasz született, hogy a jogszabály engedélyén a büntető törvénykönyvön kívüli törvényeket kell érteni, például az orvos, a tűzoltó hivatásgyakorlását vagy a sportoló nem szándékos magatartását (amely sporttársát érinti). A törvényben meghatározott egyéb ok pedig a Btk.-ban szereplő konkrét eseteket jelöli.⁴⁴ Mindez jól példázza, hogy nem csupán egyedi ügyek eldöntésénél nyúl szívesen az ítélkezésben magára maradt bíró a szakirodalomhoz. A bírák megteszik ezt olyan nagytekintélyű szervezet tanácskozásán is, ahol a Kúria bírái mellett az összes törvényszék kollégiumvezetője is képviselve van.

Az erőszakos bűncselekmények elkövetőjével szembeni halmazati büntetés kiszabásának szabályairól a Kúria az 5/2013. (XII. 11.) BK véleményében foglalt állást. A büntetőjogi dogmatikában a jogirodalom és a joggyakorlat közösen alakította ki a halmazatban elkövetett bűncselekmények különböző elnevezéseit. A jogtudomány vezette be az „alaki”, az „anyagi”, a „valóságos”, a „látszólagos”, a „homogén”, a „heterogén” halmazat megjelöléseket is. Ezeket a jogdogmatikai fogalmakat a büntető törvénykönyv nem használja, pusztán a halmazati büntetékiszabás szabályait tartalmazza. A kollégiumi vélemény viszont evidenciaként alkalmazza az anyagi és alaki halmazat fogalmait, mint amelyek már korábban meghonosodtak a bírói gyakorlatban. A jogirodalomból a kollégiumi véleményekbe átemelt fogalmak a közzétett bírósági határozatokban is megjelennek, ám anélkül, hogy az eredeti jogirodalmi forrásra a bírósági határozatokban utalás történne. Ebben az összefüggésben a jogirodalom így válik a joggyakorlat részévé.

A kollégiumi vélemény részévé vált jogtudományi dogmatika dilemmája lesz a kötelező erő kérdése. Amint Zódi Zsolt találóan rámutatott:

„A kötelező erő kérdése szerintem azért kevésbé lényeges, mert az nem attól keletkezik, hogy egy dokumentum kifejezetten kimondja-e. Ha egy szabály betartását a gyakorlatban

⁴¹ 1978. évi IV. törvény 22. §.

⁴² Országos Kollégiumvezetői Értekezlet 2012. novemberi előkészítő anyaga.

⁴³ „Egyértelmű az egyetemi tanulmányainkból, amelyekkel egyező a HvgOrac [HVG–ORAC] által kiadott Btk. Általános Rész 257, 259. oldal” [Btk. 15. § g) és h) pont], Országos Kollégiumvezetői Értekezlet 2012. novemberi előkészítő anyaga.

⁴⁴ Lásd például Btk. 199. § (3) bekezdés, 229. § (1)–(2) bekezdés, 282. § (4) bekezdés, 335. § (2) bekezdés.

elvárják, és különböző eszközökkel, de legfőképpen olyan módon betartatják és szankcionálják, hogy a bírói döntések ellen létezik rendkívüli jogorvoslati lehetőség, amelynek során a legfőbb bírói fórum a döntést nagy eséllyel megsemmisíti azért, mert az nem követi valamely (kötelező vagy nem kötelező) aktusát, akkor az az aktus ténylegesen kötelező. Ebből a szempontból teljességgel lényegtelen, hogy valahol, valamilyen dokumentum kimondja-e a „kötelező” szót.”⁴⁵

Ez lesz a sorsa a legfőbb bírói fórum által hivatkozott jogirodalmi munkáknak is, hiszen, amint alkalmazásra kerülnek, az irányadó joggyakorlat részévé válnak. Ezt támasztja alá az a Kúria által hozott döntés is, mely szerint

„a kollégiumi vélemény az adott kollégium tagjaira kötelező, és azt fejezi ki, hogy a kollégium a továbbiakban az adott jogkérdésben a jövőben a kollégiumi véleményben kifejtettek szerint fog ítélkezni. Az alsóbb szinten ítélkező bíróságok ennek tudatában követik, vagy nem, a Kúria kollégiumi véleményét. Ha azonban a Kúria kollégiumi véleményétől eltérő jogi álláspontot foglalnak el, ennek következményeivel számolniuk kell”⁴⁶

Kommentárok, törvénytárgyarázatok, monográfiák közvetlen hatása

A bírák által leggyakrabban, akár napi rendszerességgel forgatott szakirodalmi munkák a legfontosabb törvényekhez írt kommentárok közül kerülnek ki. Manapság már több kiadó is törekszik arra, hogy piaci pozíciókat szerezzen ezen a területen. Mindez közvetlen hatással van a bíróságok ítéleteire és azok indokolására. A jogtudomány és a jogalkalmazói gyakorlat kölcsönhatását ugyanis éppen azok a tudományos alapossággal megszerkesztett kommentárok, törvénytárgyarázatok mutatják a legjobban, amelyek az irányadó felsőbírói gyakorlatot foglalják össze – rendszerint elismert jogalkalmazók tollából. Ilyenkor a szerző az általa elfogadott joggyakorlatot – a törvény értelmezésének megkönnyítése érdekében – tudományos igényességgel foglalja össze. A későbbiekben az ügyészek és bírák ezt hívják segítségül napi jogalkalmazói tevékenységük során, de ügyvédi beadványokban, jogorvoslatokban is rendszeresen felbukkannak hivatkozások a kommentárookra. A felmerülő jogértelmezési kérdések eldöntéséhez komoly támpontot adnak ezek a magyarázatok, bár azokat a határozatok indokolásában nem szokás (és nem is kötelező) hivatkozni.

A kommentárookra történő hivatkozás az egyes ítéletekben gyakran nem következetes. Sokszor az sem derül ki a határozatokból, hogy pontosan melyik kiadó mely szerzőitől származó jogszabály-magyarázat megállapításait fogadja el az eljáró bírói tanács. Erre szolgált példaként, amikor a törvényszék a sértetti képviselő díjával kapcsolatos érvelését azzal igyekezett erősíteni, hogy utalt az eljárási törvény értelmezett rendelkezéséhez

⁴⁵ Zódi Zsolt: Búcsú a kollégiumi véleménytől? *Magyar Jog* 2014. november 609–623.

⁴⁶ Kúria Bkk.I.143/2014/2.

„fűzött büntetőeljárás törvény kommentárjának idevonatkozó részére”.⁴⁷ Más esetben az ítéletábra pontosította a törvényszék ítéletének azon indokolását, ahol a határozat egyszerűen csak a „Btk. Kommentárra” utalt pontosabb és ellenőrizhető megjelölés nélkül. Az ítéletábra a jogi érvelésben ehelyett a „magánlaksértés büntetvével kapcsolatos bírói gyakorlatra” hivatkozott.⁴⁸ Ennek a nyilvánvaló indoka az volt, hogy egyidejűleg több – egymással is versengő – törvényt magyarázat van forgalomban. Az eredeti szöveg visszakereshetősége érdekében a bírói határozatban is pontosan kell megjelölni a hivatkozott művet. Nincs szükség azonban egy kommentár kiemelésére akkor, ha az abban foglalt magyarázat a nyilvánvaló és következetes bírói gyakorlatot tartalmazza.

A jogszabályokhoz fűzött kommentárok alkalmazása kapcsán a Kúria – az egyik törvénytárat megemlítve – arra hívta fel a figyelmet, hogy az az indoklás-szöveg, amelyet a Magyarországon leginkább használt elektronikus jogi adatbázis közöl, nem tekinthető a jogszabály indokolásának, mivel a jogalkotási törvény szerint nem a végleges (elfogadott) törvényszövegnek, hanem az Országgyűléshez benyújtott törvényjavaslatnak van a törvényjavaslat benyújtója által elkészített indokolása.⁴⁹ Erre a tényre egyébként a már említett elektronikus adatbázis is felhívja a figyelmet. Számos esetben – még akkor is, ha a benyújtott törvényjavaslatot az Országgyűlés módosítás nélkül elfogadja – előfordul, hogy a törvényjavaslathoz a Kormány által benyújtott miniszteri indoklás olyan jogi fejtegetést tartalmaz, amely nem feltétlenül áll összhangban az elfogadott normaszöveggel. A határozatot azért érdemes itt megemlíteni, mert az általában is kritikát mondott az adott elektronikus adatbázisnak a törvények szövegéhez kapcsolt magyarázó szövegének felhasználhatóságáról.

Annak köszönhetően, hogy a büntető ítélezés felett az Alkotmánybíróság alkotmányos kontrollt gyakorol (amelynek kifejeződése az Alkotmánybírósághoz benyújtott alkotmányjogi panasz – mint rendkívüli jogorvoslat – lehetősége), esetenként a kommentárok érvelése az Alkotmánybíróság határozataiban is felbukkan.

Így például a pártatlanság alkotmányos elvének tényleges érvényesülését vizsgálva az Alkotmánybíróság megállapította, hogy azt az eljárási jog több garanciálisnak tekinthető szabálya is elősegíti. Ezek között meghatározó jelentőségűek a bíró kizárásának szabályai, amelyeket a Be. 21–22. §-a tartalmazza. Megállapította azt is, hogy a jogirodalom e kizárási okokat abszolút és relatív kizárási okokra bontja.⁵⁰

Nyilvánvalóan rangot adhat egy tudományos munkának, ha a benne foglalt érvelés a bírói gyakorlatban, különösen pedig a felsőbírósági határozatokban is megjelenik. Kiváló példaként szolgál erre Tóth Mihálynak a gazdasági bűnözésről írt könyve, amit soká-

⁴⁷ Hajdú Bihar Megyei Bíróság 18.Bkf.31/20008/2.

⁴⁸ Hajdú Bihar Megyei Bíróság 18.Fkf.318/2011/3., Debreceni Ítéletábra Fkhar.II.693/2011/8.

⁴⁹ A Kúria megjegyezte, hogy a jogalkotásról szóló 2010. évi CXXX. törvény 18. § (1) bekezdése értelmében nem a jogszabály elfogadott (kiadott) szövegének van indokolása, hanem a jogszabály tervezetének, amelyet a jogszabály előkészítője készít el annak érdekében, hogy bemutassa azokat a társadalmi, gazdasági, szakmai okokat és célokat, amelyek a javasolt szabályozást szükségessé teszik, továbbá ismertesse a jogi szabályozás várható hatásait (Kúria Bkk.I.143/2014/2.).

⁵⁰ Berkes György (szerk.): *Büntetőeljárás kommentár*, HVG–ORAC, Budapest, 2009., 101–102., hivatkozva 25/2013. (X. 4.) AB határozat a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény 416. § (1) bekezdés c) pontjával és 21. § (1) bekezdés e) pontjával kapcsolatos alkotmányos követelményről és alkotmányjogi panasz elutasításáról.

ig széles körben nélkülözhetetlennek tartottak, és így megtalálható volt szinte minden gazdasági bűncselekményt tárgyaló bírói ítéletben.

Amikor a Szegedi Ítéletábránál abban a jogkérdésben kellett állást foglalnia, hogy a korábbi büntető törvénykönyv pénzmosságot meghatározó törvényhelyei mennyiben feltételeznek célzatos, ⁵¹ a bíróság abból indult ki, hogy mind a miniszteri indoklás, mind a Strasbourg-i Egyezmény szubjektív tényállási elemként, kifejezetten megkívánja a leplezési vagy titkolási célzatos az adott bűncselekmény megvalósulásához. ⁵² Kiemelte ugyanakkor, hogy Tóth Mihály ezzel ellentétes állásponton van, aki a „*Gazdasági bűnözés és bűncselekmények*” című könyvében amellet érvelt, hogy e bűncselekmény megvalósulásához a törvényi tényállás II. és III. fordulatban írt magatartások – pénzügyi, illetőleg a bankműveletek – esetén a jogalkotó nem kívánja meg az eredetleplezési célzatos. Az ítéletábra a nyelvtani és rendszertani értelmezés alapján végül nem Tóth jogtudományi érvelését fogadta el. ⁵³ A döntés érdekessége abban áll, hogy a nagyhatású jogirodalmi munka azért került említésre, mert annak álláspontjától a bíróság eltért a határozatában. Mindez azt jelenti, hogy egy jogtudományi munka is tehet szert olyan tekintélyre, hogy a bíróság is szükségesnek érzi kifejezetten jelezni, hogy eltér az abban foglaltaktól.

Egy, ugyancsak pénzmosságot vádjával indult büntető ügyben a Debreceni Ítéletábra a „büntetőjogi szakirodalomban uralkodó álláspontként” jellemezte azt a jogi megközelítést, hogy az alpbűncselekmény elkövetőjének pénzmosságot miatti felelősségre vonása esetén a két cselekmény közt valódi anyagi halmazati állapítható meg. A hivatkozott monográfia szerint „a pénzmosságot minőségileg más társadalomra veszélyességgel rendelkezik (önálló jogi tárgya van), a társadalomra veszélyesség többszörösen fennforog. Az elkövető több törvényi tényállást valósít meg, többszörösen terheli a bűnösség.” ⁵⁴ A pénzmosságot olyan bűncselekmény, amiben viszonylag ritkán történik vádemelés, ezért kevesebb lehetősége van a Kúriának a joggyakorlat irányítására döntéseit közzétenni. Mindez felértékeli a jogirodalom szerepét a vitás jogkérdések eldöntésében.

Az angolszász jogrendszerek terminológiája

Esetenként külföldi jogdogmatika is megjelenik a bírói ítéletek érvrendszerében. Az angolszász és a kontinentális jogrendszerek dogmatikájának keveredése – a szakirodalom felgyorsult megismerésének köszönhetően – napjainkban egyre gyakoribb. A folyamatot elősegíti, hogy a tudományos dolgozatok szinte mindig tartalmazzanak külföldi kitekintést, így nagyobb az esély rá, hogy a bírák megismerik a külföldi terminológiát. Azon tényből következően, hogy tudományos dolgozattól merítenek, kevésbé félnek attól, hogy az téves és félreérthető. Ebben a tekintetben így megbíznak a hazai jogtudomány szerzőiben.

⁵¹ A büntető törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény 303. § (1) bekezdés.

⁵² 2000. évi CI. törvény a pénzmosságot, a bűncselekményből származó dolgok felkutatásáról, lefoglalásáról és elkobzásáról szóló, Strasbourgban, 1990. november 8-án kelt Egyezmény kihirdetéséről.

⁵³ Szegedi Ítéletábra Bf.I.463/2005. számú ítélet, BH 2006.143.

⁵⁴ Debreceni Ítéletábra Bf.II.549/2014/19. számú ítélet. Az utalás tárgya a következő monográfia egyik szöveghelye: Gál István László: *A pénzmosságot*, KJK–Kerszöv, Budapest, 2004., 75.

A „mérgezett fa gyümölcsének” elve

Gácsi Anett Erzsébet „*A jogellenesen megszerzett bizonyítékok értékelése a büntetőeljárársban*” című PhD értekezésében nagyszerűen mutatta be, hogy az USA jogrendszerében milyen elméleti és gyakorlati megoldásokkal válaszolták meg azt a kérdést, hogy felhasználható-e a büntetőeljárársban a jogellenesen megszerzett bizonyíték, valamint hogy mi lesz a jogellenes bizonyítékkal összefüggésben megszerzett bizonyíték további sorsa. Az *exclusionary rule* (kizárási szabály) doktrína tiltja az alkotmányellenesen beszerzett bizonyíték felhasználását a büntetőeljárársban. A mérgezett fa gyümölcsének elve pedig olyan jogi metafora, ami az illegálisan szerzett bizonyítékszerzés folyamatának szemléltetésére szolgál. Ha szennyezett vagy mérgezett a forrás (a fa), akkor maga a bizonyíték (a gyümölcs) is szennyezett lesz.

Gácsi a mérgezett fa gyümölcse doktrínával kapcsolatban utalt arra, hogy annak főszabályára szokás hivatkozni a magyar büntetőeljárársi tudományban, míg a kivételek nem igazán ismertek. Az „ezüsttálca elvet” például úgy kezeli a magyar szakirodalom, mintha az USA-ban ma is élő elv volna, pedig a valóság az, hogy azt mindössze negyvenhat évig alkalmazták hazájában (1914–1960). Ekkor mondta ki az amerikai Legfelső Bíróság, hogy a szabály – annak alkotmányba ütköző volta miatt – továbbiakban nem alkalmazható.⁵⁵

A jogellenesen megszerzett bizonyítékok kizárásának kérdése sokkal korábban került előtérbe az angolszász bizonyítási rendszerben, mint a kontinentálisban, így az egyfajta példaként (akár követendő, akár elutasítandó példaként) állhatott a kontinentális büntetőeljárársi rendszerek, köztük a magyar büntetőeljárársi jog előtt. Gácsi kutatása során arra a következtetésre jutott, hogy legújabbán a hazai joggyakorlat is fogékony ezekre a kérdésekre. Ennek alátámasztására több olyan felsőbbbírársági határozatot is megemlít, ahol az eljáró bírói tanács a mérgezett fa gyümölcs doktrínát (pontosabban annak tagadását, elfogadhatatlanságát) rögzítette indokolásában.⁵⁶

Az USA jogrendszerének hatását elemezve Gácsi egy 2014-es fordulópontot is felfedezni vél a hazai joggyakorlatban. A szerző számára úgy tűnik, hogy ettől az évtől számítható, hogy a magyar büntetőeljárársokban a jogalkalmazók az amerikai terminológiával is mernek dolgozni.

A szerzőnek ezt a megállapítását alátámasztja, hogy ezt követően a jogellenesen beszerzett bizonyítékokkal összefüggésben egy további ítélőtáblai végzés indokolásában is megjelent az angolszász terminológia. A Debreceni Ítélőtábla részben az angolszász jogirodalom és joggyakorlat terminológiájával érvelve döntött abban a kardinális kérdésben, hogy a titkos információgyűjtés eredménye milyen körülmények között használható fel egy büntetőügyben. A határozatból talán érdemes egy kicsit hosszabban idézni annak szemléltetésére, hogy hogyan jelenik meg az érvrendszerben a jogirodalmi munkákból átvett angolszász terminológia egy konkrét jogkérdés megoldása során.

⁵⁵ Gácsi Anett: *A jogellenesen megszerzett bizonyítékok értékelése a büntetőeljárársban*. PhD értekezés, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, Szeged, 2015., 13., 76. Vö. Elkins v. United States, 364 U.S. 206 (1960).

⁵⁶ Gácsi (55. lj.) 24.; Szegedi Ítélőtábla Bhar.II.426/2013/5., Bf.III.595/2013/22., Bf.II.534/2014/23.

„Ha a bíróság azt állapította meg, hogy törvénysértéssel került sor a titkos információgyűjtés során az érintett bizonyítékok beszerzésére, úgy nincs helye olyan formában a kérdéses okiratokat tárgyalás anyagává tenni, mely a személyi bizonyításba ékelődik és az érintett terhelteket, tanúkat közvetlen észrevételekre, vallomástételre készíthetik. Arra pedig főként nincs lehetőség, hogy az alappal kirekesztett bizonyítéokra nézve kérdezze a bíróság a vádlottakat vagy a tanúkat. Jelen esetben ugyanis nem a fellebbviteli főügyészség által hivatkozott „ezüsttálca elv” alkalmazásáról van szó, hanem a bíróság részben közvetlen, részben közvetett módon, az eljárási törvény rendelkezéseit megkerülve, és a védelmi jogokat megsértve valójában a kizárt bizonyítékokból szerzett olyan adatokat, melyekre a tényeket részben alapozta. Mindez az ítélet rendelkezéseiből és az indokolásából is megállapítható, mert egyes tényeket a titkos információgyűjtés támasztott alá, figyelemmel a vádlottak védekezésének lényegére is. A törvényi bizonyítási tilalmak érinthetik a bizonyítás tárgyát, eszközét, módszerét, valamint a bizonyítás értékelését. Mindezek közül a bizonyítékok értékelése váltotta ki a legtöbb vitát a szakirodalomban. A fő kérdést az jelenti, hogy a jogellenesen beszerzett, de egyébként hitelt érdemlő bizonyítékot miként lehet felhasználni a büntetőeljárásban. Farkas Ákos monográfiájában (*A falra akasztott nádpálca, avagy a büntető igazságszolgáltatás hatékonyságának korlátai*, Osiris, Budapest, 2002., 26–31.) rámutat arra, hogy az USA-ban e kérdéskört a mérgezett fa gyümölcse doktrína (*fruit of poisonous tree doctrine*) névvel illetik. Korábban az angolszász jogban élő elv alapján a bírói gyakorlat egyértelműen kizárta a törvénysértő bizonyíték felhasználását, az utóbbi évtizedekben azonban változott az ítélezés a teljes elutasítástól a felhasználhatóságig terjedően. A jelenlegi gyakorlat nem utasítja el teljesen a „mérgezett” bizonyíték felhasználását. (...) A mérgezett fa gyümölcsének elvével szemben a kontinentális jogrendszerben, így hazánk büntető eljárásjogában is érvényesülő ’ezüsttálca elve’ csupán korlátozza, enyhíti a jogellenes bizonyíték továbbhatását, mert lényegében azt rögzíti, hogy az eljárás korábbi szakaszában, illetve az alsóbb fokú szervek által beszerzett jogellenes bizonyíték az adott eljárási szakaszban nem használható fel. Az eljárás későbbi szakaszában, illetőleg a magasabb fórum közbe lépése során, ha egyáltalán megismételhető bizonyítási cselekményről van szó, a törvénysértő mozzanatok mellőzésével, a bizonyítás szabályos felvételével azonban a beszerzett bizonyíték már felhasználhatóvá válik. Erre tipikus példa a hazai perjogban a másodfokú bíróságnak a Be. 353. § (1) bekezdésében írt jogköre, mely szerint bizonyítást folytathat eljárási szabálysértés orvoslása érdekében is. Az ezüsttálca elvéből vezethető le, hogy a törvénysértően beszerzett bizonyítékból megismerhető közvetlen, vagy abból származó közvetett tárgyi bizonyíték felhasználásának rendszerint nincs akadálya. Jelen ügyben a már idézettek szerint azonban nem arról van szó, hogy egy törvénysértő és kirekesztett bizonyíték önmagában, hatósági közreműködés nélkül nyújtott volna ezüst tálcán újabb, közvetett, vagy származékos bizonyítékot, hanem az történt, hogy az elsőfokú bíróság aktív közreműködésével az alapjaiban törvénysértő bizonyítékból nyert a vád olyan érdemi információkat, melyekre szabályos eljárásban, azaz a kizárt bizonyíték tárgyalás anyagává tételének mellőzésével nem kerülhetett volna sor. Mindezen személyi bizonyítékok a törvényben kizárt módon beszerzett bizonyítéokra történő nyilatkoztatás

során keletkeztek. A másodfokú eljárásban az eljárási szabálysértés elhárítására nincs mód, ezen okból sem alkalmazható az ügyész által felhívott 'ezüsttálca elve',⁵⁷

Újabban a mérgezett fa gyümölcsének elve gyakori hivatkozási alapja védői és ügyészi perbeszédeknek, és a bíróság azokra szükségszerűen reagál is. A Debreceni Ítéltábla hivatkozott ügyében az ügyész is az elv segítségével igyekezett alátámasztani érvelését, amikor úgy érezte, a jogszabály nem ad egyértelmű megoldást. Segíthette az elv felbukkanását az is, hogy a konkrét jogkérdésben a Kúria még nem tett közzé elvi jelentőségű döntést. Az angolszász terminológiából átvett elv a bíróság határozatában ahhoz is segítséget nyújtott, hogy az elvi jelentőségű kérdés megválaszolását alátámassza. Az elvi jelentőségű jogkérdés az egész ügy kimenetelét érinti, így helytelen eldöntése felülvizsgálat vagy alkotmányjogi panasz tárgya is lehet. A döntést hozó bíróság igyekszik úgy megindokolni határozatát, hogy ezen rendkívüli jogorvoslati eljárásokban azt lehetőleg ne helyezték hatályon kívül. A döntés elfogadhatósága érdekében adott alaposabb indokolás így nem pusztán az ügyész, a védő és a terhelt felé irányul, hogy lehetőleg ne is támadják azt jogorvoslattal, hanem az esetlegesen eljáró felsőbb bírói fórum felé is. Megjegyzendő, hogy ezt megelőzően is volt a Legfelsőbb Bíróságnak olyan határozata, amely az ún. másodlagos bizonyíték kirekesztésének kérdéséről döntött, és ennek során burkoltan a mérgezett fa gyümölcs doktrína főszabályának hazai elutasításáról rendelkezett.⁵⁸ (A másodlagos bizonyíték kifejezés arra a származékos bizonyítékra utal, amely valamely jogellenes eredetű bizonyítékból származik. Erre példa, ha a törvényes figyelemztetések nélkül felvett vallomás eredményeként megtalálják a sértett holttestét.) Fontos tanulsága azonban ezen ügyeknek, hogy a bíró az amerikai eredetű terminológiát a saját képére formálva teszi a magyar jogrendszer részévé, amihez a közvetítő kapocs a jogirodalomban megjelent tudományos elemzésen át vezetett. Nincs jele annak, hogy a magyar bírák a vonatkozó amerikai vagy angol jogesetekre vagy a rájuk vonatkozó angol nyelvű irodalomra támaszkodnának.

A habeas corpus a magyar büntetőeljárársban

Az angolszász jogi terminológia beszivárgása a hazai ítélkezési gyakorlatba más esetben is megfigyelhető. Ennek okát abban látom, hogy az Emberi Jogok Európai Egyezményének aláírói között nem pusztán ún. kontinentális, hanem a *common law* jogcsaládhoz tartozó államok (szerződő felek) is vannak. Ezt az összefüggést talán a *habeas corpus* eljárás

⁵⁷ Debreceni Ítéltábla Bf.II.619/2014/36. sz. végzés. Ezen határozatot azért is érdemes megemlíteni, mert a vádelvhez kapcsolódó tettazonosság fogalmával összefüggésben a jogirodalommal együtt értelmezi a joggyakorlatot: „A jelenlegi bírói gyakorlat, összhangban egyes jeles jogirodalmi álláspontokkal ugyanis a vádelvből eredő tettazonosság megengedőbb nézetét képviseli[...] A hivatkozott művek: Bócz Endre: Valóban a vád törvényességének fogalma volt tisztázatlan? (Gondolatok egy törvényt módosításról), *Magyar Jog* 2008/5. 263.; Belovics Ervin: *A vád törvényessége* – <http://jak.ppke.hu/uploads/articles/12081/file/T%C3%A9zis.pdf>; Kadlót Erzsébet: A tettazonosság az azonos tett a vádelv eltérő relációkban, *Magyar Jog* 2008/10. 649–659.; Tóth Mihály: A tettazonosság újabb dilemmái meghaladott dogma vagy értékes tradíció? In: Fenyvesi Csaba – Herke Csongor (szerk.): *Minúciák*, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara, Pécs, 2001., 22–41.

⁵⁸ Legf. Bír. Bhar.I.777/2009/9., hivatkozva Gácsi (55. lj.) 24.

terminológiájának hatását vizsgálva tárhatjuk fel a legjobban. Maga a jogelv az angol jogból ered, és a személyi szabadság legfontosabb biztosítékát jelenti azzal, hogy garantálja, hogy törvényes vád, illetve bíróság elé állítás hiányában csak rövid időre lehessen a személyt szabadságától megfosztani.⁵⁹ A *habeas corpus* eljárás alatt – a magyarországi jogalkalmazásban – általában azt értjük, amikor a fogvatartott személy sürgős kérelemmel a bírósághoz fordulhat szabadon bocsátása érdekében.⁶⁰ Az elvhez szorosan kapcsolódik a bírói meghallgatáshoz való jog és a bírói felülvizsgálat joga is.

Az Emberi Jogok Európai Egyezményének ugyancsak meghatározó része a *habeas corpus* elv.⁶¹ Az Egyezmény alkalmazása során a strasbourgi székhelyű Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) által hozott ítéletek közvetlen hatással vannak a hazai jogalkalmazásra. Még akkor is, ha az adott ügyben Magyarország nem érintett. Függetlenül a vitáktól, melyek a strasbourgi bíróság döntéseinek közvetlen érvényesüléséről szólnak, széles körben elfogadott, hogy a strasbourgi ítéletek a deklarációban szereplő keretjogszabályt mintegy tovább részletezik (szinte precedensjogi jelleggel) minden olyan esetben, ahol emberi jogi összefüggések merülnek fel. Ennek eredményeként „egy külföldi jogi rezsimből származó külföldi aktus közvetlen alkalmazással bír egy magyar bíróság előtt folyó eljárásra, azaz a bíróság jogalkalmazására”.⁶²

Az Alkotmánybíróság gyakorlatában rendszeresen megjelenik a döntések indokolását megerősítő érvként az Európai Emberi Jogi Bíróság gyakorlata.

Az Alkotmánybíróság kifejezetten deklarálta is, hogy az alapjogvédelem tekintetében saját magára nézve követendőnek tartja a strasbourgi joggyakorlatot.⁶³

A kényszerintézkedések körében így vált a hazai jogalkalmazói gyakorlatban ismert, elfogadott és használt terminológiává a *habeas corpus* eljárás. Az előzetes letartóztatás és a házi őrizet elrendelését, meghosszabbítását egyértelműen „*habeas corpus* természetű eljárásoknak” nevezi az Alkotmánybíróság.⁶⁴ Az Alkotmány 55. §-át az

⁵⁹ A személyi szabadság önkényes korlátozása ellen jelent meg a bárók és a király harca során a 13. században Angliában az a szokás, hogy a királyi parancsra letartóztatott személy „*habeas corpus*” kezdetű bírói utasítást, ún. writet kaphatott. A writet az őt letartóztató hatóságnak adhatta át, melytől így követelhetette, hogy közöljék vele letartóztatása okát, állítsák bíróság elé, és a letartóztatás jogosságát a bíróság felülvizsgálhassa. A hatóság a writ visszaküldésével igazolta, hogy eleget tett az abban foglaltaknak. A *habeas corpus* elv fejlődésében több fontos mérföldő is volt, így már a Magna Carta is rendelkezett az önkényes letartóztatás tilalmáról. Mezey Barna: A Runnymede-i carta 1215., *Ügyvédek Lapja* 2015/3. 2–6.

⁶⁰ Blutman László: A fogvatartás bírói felülvizsgálata: a *habeas corpus* az európai alapjogok között, *Jogtudományi Közlöny* 1993. augusztus–szeptember 309–317.

⁶¹ 1993. évi XXXI. törvénnyel kihirdetett, az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény 5. cikk. Szabadsághoz és biztonsághoz való jog.

⁶² Czine Ágnes – Szabó Sándor – Villányi József: *Strasbourgi Ítéletek a Magyar Büntetőeljárásban*, HVG–ORAC, Budapest, 2008., 174–177.

⁶³ 61/2011. (VII. 13.) ABH-ban: „Egyes alapjogok esetében az Alkotmány ugyanúgy fogalmazza meg az alapjog lényegi tartalmát, mint valamely nemzetközi szerződés (például a Polgári és Politikai Jogok Egyezségokmánya és az Emberi Jogok Európai Egyezménye). Ezekben az esetekben az Alkotmánybíróság által nyújtott alapjogvédelem szintje semmiképpen sem lehet alacsonyabb, mint a nemzetközi (jellemzően a strasbourgi Emberi Jogok Bírósága által kibontott) jogvédelem szintje. A pacta sunt servanda elvéből [Alkotmány 7. § (1) bekezdés, Alaptörvény Q. cikk (2)–(3) bekezdés] következően tehát az Alkotmánybíróságnak akkor is követnie kell a strasbourgi joggyakorlatot, az abban meghatározott alapjogvédelmi szintet, ha saját megelőző precedens-határozataiból ez kényszerűen nem következne.”

⁶⁴ 166/2011. (XII. 20.) AB határozat.

Alkotmánybíróság a biztonsághoz való jogként határozta meg, mint jogot a szabadságra és személyi biztonságra. „E rendelkezés az Alkotmány habeas corpus szabálya, amely úgy folytatódik, hogy a szabadságától senkit sem lehet másként megfosztani, csak törvényben meghatározott okokból és eljárás alapján, illetve minél előbb bíró elé kell állítani.”⁶⁵ Az Alkotmánybíróság gyakorlata természetesen részben az Alaptörvényt megelőző Alkotmány időszaka alatt alakulhatott ki. Az Alkotmány *habeas corpus* szabályai azonban lényegében megegyeztek az Alaptörvény rendelkezéseivel.

Ebben az összefüggésben érthetjük meg annak a jelentőségét, hogy például a nyomozási bíró eljárásának alkotmányos követelményeit vizsgáló alkotmánybíróági határozat a strasbourgi bíróság gyakorlatából kiindulva mutatott rá arra, hogy ha a nyomozási bíró bizonyos anyagokba a védőt nem engedi betekinteni, az „a habeas corpus eljárásokban más szempontból is sértheti az Egyezmény követelményeit”.⁶⁶

A büntetőeljárásról szóló törvény törekszik arra, hogy a terhelt előzetes letartóztatására vonatkozó döntés kizárólag kontradiktórius eljárás keretében, a terhelt és védője részvételével tartott ülésen történjen.⁶⁷ Ennek ellenére több olyan eljárási helyzet is adódhat, amikor nincs egyértelmű előírás az adott eljárási formára. A bírói gyakorlatban rendre felbukkannak olyan eljárási helyzetek és döntések, amikor a terhelt távollétében, tanácsülésein történik a kényszerintézkedés elrendelése. A büntetőeljárási törvény által nem vagy nem egyértelműen szabályozott eljárási helyzet megoldása során a hazai mellett a strasbourgi gyakorlatra is figyelemmel kell lenni.

Így például az ítélőtábla ülésen, a vádlott meghallgatását követően rendelkezett az előzetes letartóztatás helybenhagyásáról olyan esetben, amikor az eljáró törvényszék annak elrendeléséről tanácsülésein határozott.

„Az ítélőtábla álláspontja szerint az eljárási szabálysértés a másodfokú eljárásban ülés tartásával, a vádlott meghallgatásával orvosolható, ezáltal biztosítva azon alkotmányos és az európai standardokban is megjelenő jogot, hogy az előzetes letartóztatás előtt a vádlott bíró előtt hozhassa fel érveit a kényszerintézkedéssel szemben. E körben a bíróság utalt az Emberi Jogok Európai Bíróságának a 20723/02. számú kérelem alapján indult *Osváth kontra Magyarország* ügyében, 2005. július 3-án hozott ítéletére, melyben az EJEB megállapította az emberi jogok és alapvető szabadságjogok védelméről szóló Egyezmény 5. cikke 4. bekezdésének megsértését, mert a terhelt a kényszerintézkedéssel kapcsolatos bírói döntést megelőzően nem részesült a kontradiktórius eljárás előnyeiben. Az ítélőtábla a vádlotti meghallgatással az eljárási szabálysértést orvosolta, és ezt követően már nem volt akadálya az érdemi felülbírálatnak.”⁶⁸

⁶⁵ 67/2011. (VIII. 31.) AB határozat.

⁶⁶ 166/2011. (XII. 20.) AB határozat; Elek Balázs: A kényszerintézkedésekhez kapcsolódó iratmegismerési jog a nyomozás során. In: Elek Balázs – Fázsi László (szerk.): *Az ítélőmesterség dilemmái. Tanulmányok Dr. Remes Zoltán bíró emlékére*, Printart-Press, Debrecen, 2015., 78–94.

⁶⁷ A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény 210. § (1) a) pont, 272. § (2) bekezdés a) pont.

⁶⁸ Debreceni Ítélőtábla Bpkf.II.885/2014/3.sz. végzés.

A határozat a strasbourgi gyakorlatban is bevett és uralkodó *habeas corpus* elveknek megfelelő döntéssel igyekezett az eljárási törvényt értelmezni. Mindezt azonban az angolszász jogi kultúrát és terminológiát ismertető szakirodalom nélkül nem tudta volna megtenni.

A *habeas corpus* természetű eljárásokkal kapcsolatban vitathatatlanul merülnek fel alkotmányossági aggályok. Az előzetes letartóztatással szemben az Alkotmánybíróság gyakorlata szerint alkotmányjogi panasz nem nyújtható be.⁶⁹ Az erről döntő alkotmánybírósági határozathoz Bragyova András alkotmánybíró által írt különvélemény szerint azonban az előzetes letartóztatásról hozott jogerős bírói döntés ellen benyújtott alkotmányjogi panaszt be kellett volna fogadni.

„A többségi álláspont ennek ellenére oda vezet, hogy az Alaptörvény IV. cikk (3) bekezdésben foglalt, a common law habeas corpus szabályához hasonló, a személyi szabadság védelmére szolgáló alapvető alkotmányos biztosíték jogi védelme hiányos marad.”⁷⁰

A „common law habeas corpus” szabályaihoz hasonló szabályokat a hazai bírói gyakorlat felé a strasbourgi döntések mellett a jogirodalom közvetíti. Éppen az EJEB döntései irányították rá a figyelmet az ezzel kapcsolatos jogirodalomra. Az angolszász jogi terminológia a hazai eljárásjog szabályaira átszabva, annak képére alkalmazva válik így a hazai büntetőeljárás részévé.

A jogirodalom megjelenése a Kúria joggyakorlat elemző munkájában

A Kúria a jogalkalmazás egységének biztosítása érdekében a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló törvény rendelkezéseinek megfelelően joggyakorlat-elemzést is folytat.⁷¹ A jogirodalom eredményei megismerésének és felhasználásának igénye a Kúria joggyakorlat-elemző csoportjainak munkájában is rendszeresen megjelenik, amit ebben a fejezetben érdemes röviden elemezni. Ahogy például a határozatszerkesztés tárgykörében elkészült összefoglaló vélemény is kiemelte, az elemző munka tekintettel volt azokra a jogirodalmi munkákra, amelyek a büntetőhatározatok szerkesztésével, azok tartalmi-formai követelményeivel is foglalkoztak.⁷² A joggyakorlat-elemző csoport

⁶⁹ 3036/2013. (II. 12.) AB végzés; 3002/2014. (I. 24.) AB végzés; 10/2007. (III. 7.) AB határozat; 3002/2014. (I. 24.) AB végzés.

⁷⁰ 3002/2014. (I. 24.) AB végzés Bragyova András alkotmánybíró különvéleménye, melyhez Kovács Péter alkotmánybíró is csatlakozott.

⁷¹ A bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. törvény 29–30. §.

⁷² A joggyakorlat elemző csoport által hivatkozott tanulmányok, monográfiák: Gellért György – Horgasi György – Jeszenszky Ferenc – Olti Vilmos – Mátéffy József: *Bírósági határozatok szerkesztése*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1955.; Király Tibor: *Büntető ítélet a jog határán*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1974.; Nagy Lajos: *Ítélet a büntetőperben*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1974.; Arányi Miklós: *A büntető határozatok szerkesztésének elvi kérdései és gyakorlati módszerei*, IM kiadvány, Budapest, 1974.; Kovács István: *Határozatszerkesztés a büntetőeljárásban. Elvi és módszertani kérdések*, OIT kiadvány, Budapest, 2006.; Fázsi László – Stál József: *Észrevételek a büntetőítéletek szerkesztésének kultúrája körében*, *Büntetőjogi Szemle* 2012/2. 1–14. – http://ujbtk.hu/wp-content/uploads/PDF_EPUB/bjsz_2012_2_cikk1.pdf; Ficsór Gabriella: *Határozatszerkesztés* – <http://debreceiintolotabla.birosag.hu/sites/.pdf>.

megjegyezte, hogy a határozatokban kivételesen előfordul olyan idegen szóhasználat, amely korántsem közérthető, pontosabban amelynek jelentéstartalma az általános műveltségű olvasó számára nem ismert. Kétségtelen, hogy a tényállást megalapozó bizonyítékok megvizsgálásához, azok okszerű értékeléséhez és egymást erősítő kapcsolataikhoz kötődő kifejezéseként Tremmel Flórián monográfiája nyomán került a bírói gyakorlatba (és így a határozatok indoklásába is) a tényállást megalapozó bizonyítékok „szinergiája” (együttműködő kölcsönhatása) kifejezés.⁷³ A joggyakorlat-elemző csoport kiemelte, hogy a jogirodalmi műre utaló, de idézőjelek nélkül szereplő, túlzottan tudományos szóhasználat az átlagolvasó számára megnehezíti a határozat megértését.⁷⁴ Fontos, hogy a joggyakorlat-elemző csoport nem a jogirodalom felhasználását kifogásolta, hanem a határozatok közérthetőbbé tétele mellett érvelt. Talán érdemes megjegyezni, hogy a közérthetőségnek való megfelelés még szakirodalmi utalások nélkül sem könnyű feladat. A köznyelvben ugyanis a legtöbb jogi fogalom jelentése nem ismert. A joggyakorlat elemző csoport így felhívta a figyelmet arra, hogy a jogirodalmi műre hivatkozás növeli az esélyét annak, hogy a határozat kevésbé lesz érthető a jogban kevésbé jártas olvasó számára. Az összefoglaló vélemény arra az álláspontra jutott, hogy a tudományos pontosságra való törekvés nem mehet a közérthetőség rovására.

„A védői jogok a büntetőeljárásban” címmel közölt, ugyancsak 2014. évben végzett vizsgálat a bírói gyakorlathoz kapcsolódó szakirodalom igen részletes elemzését is elvégezte. Ennek során hivatkozta például Király Tibor, Cesare Beccaria, Finkey Ferencz, Bánáti János, Fenyvesi Csaba, Kádár András Kristóf munkáit, valamint Sulyok Tamás PhD értekezését is (amely még nem jelent meg).⁷⁵ Érdekes, hogy a dokumentumban hivatkozott irodalom kiterjed Friedrich Nietzsche-re is, ami arra utal, hogy nem csupán a jogirodalom hatott az elemzésre.

Mindez talán jól szemlélteti, hogy a legfőbb bírói fórum nem zárkózik el a jogirodalmi munkák eredményeinek felhasználásától. Éppen ellenkezőleg, több olyan részkdésben is vizsgálatot folytatott, amelynek fontosságára a jogirodalom hívta fel a figyelmet.

⁷³ Tremmel Flórián: *Bizonyítékok a büntetőeljárásban*, Dialóg Campus, Budapest–Pécs, 2006., 75–79., hivatkozva Fővárosi Ítéltábla Bf.111/2014/5.

⁷⁴ Annak a mondatnak az értelme, hogy: „A vád ellen ható és a védelmet támogató bizonyítékok megerősítik egymást, szinergiájuk egyértelmű” valóban nem mindenki számára nyilvánvaló (Debreceni Ítéltábla Bf.II.112/2014).

⁷⁵ http://www.lb.hu/sites/default/files/joggyak/elfogadott_osszegzo_velemenypdf; Király Tibor: *A védelem és a védő a büntető ügyekben*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1962.; Cesare Beccaria: *Büntett és büntetés* (1764), Akadémiai, Budapest, 1967.; Friedrich Nietzsche: *A hatalom akarása. Minden érték átértékelésének kísérlete*, Cartaphilus, Budapest, 2002.; Finkey Ferenc: *A felek fogalma és köre a büntetőjogi per mai elméletében*. In: Angyal Pál (szerk.): *Balogh emlékkönyv*, Pécs, 2002.; Fenyvesi Csaba: *A védőügyvéd. A védő büntetőeljárás szerepéről és jogállásáról*, Dialóg Campus, Budapest–Pécs, 2002.; Bolgár György – Kárpáti László – Traytler Endre: *A bűnügyi védő munkája*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1965.; Bánáti János: *Fórum, Fundamentum* 2005/2. 49–53.; Kádár András Kristóf: *A vétkesség véelme. Sérelmes bánásmód és védői tevékenység az előzetes letartóztatásban lévő terheltek elleni eljárásban*, Magyar Helsinki Bizottság, Budapest, 2004.; Sulyok Tamás: *A védői hivatás alkotmányjogi helyzete*, PhD értekezés, 2013.

A jogirodalom hatása a kodifikációs munkára

A jogirodalom hatását a büntetőjogi és büntető eljárásjogi jogszabályalkotásra – a téma komplexitása miatt – külön tanulmányban lehetne csak elvégezni.⁷⁶ Am néhány megjegyzést e fejezetben is érdemes megtenni.

A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény megalkotását megelőzően, már a törvényalkotás folyamatában is külön figyelmet fordított a jogalkotó a releváns szakirodalom feldolgozására. A büntető kódex szerkezetének megalkotása során például elfogadta azt a javaslatot, hogy külön fejezet foglalkozzon a természet védelmét szolgáló bűncselekményekkel.⁷⁷ Mindez számos halmazati, elhatárolási kérdésre is kihatással volt. Ugyancsak láttunk példát arra, hogy a jogalkotás a jogirodalomra támaszkodva nyitott volt új különös részi tényállások beiktatására.⁷⁸

A büntethetőséget kizáró vagy korlátozó okok rendszerét régóta kiemelt figyelemmel kíséri a jogirodalom. A tudományos publikációkban régi keletű vita zajlik arról, hogy a bírói gyakorlat által kialakított, büntetendőséget kizáró okokat indokolt-e a Btk.-ban szabályozni. Az új büntető törvénykönyv kodifikációja során a törvényhozó köztes megoldást választott, hiszen a jogszabály engedélyét törvénybe iktatta, de a többi bíró alkotó kizáró okot nem nevesítette külön.⁷⁹

Nagy Ferenc arra mutatott rá, hogy

„az anyagi jogi legalitás elve a kizáró okok szokásjogi képződésével nem áll ellentétben s az Alkotmányból sem következik a törvényhozás kötelezettsége, hogy az eddig íratlan, de elismert kizáró körülményeket törvényi formába öntse.”⁸⁰

A büntető törvénykönyvben nem szabályozott, de a jogirodalom és a joggyakorlat által is elismert kizáró ok a sértett beleegyezése, a fegyelmezési jog gyakorlása és a megengedett kockázatvállalás. Belovics amellett érvel, hogy a sértett beleegyezését indokolt lett volna a Btk.-ban is szabályozni, mert ezzel kapcsolatban egymásnak ellentmondó nézetek fogalmazódtak meg, különösen az ún. akarati teória és a nyilatkozati tan hívei között.⁸¹ Belovicccsal egyetértve úgy vélem, hogy az egyértelmű törvényi szabályozás azért is indokolt lenne, mert ellenkező esetben a konkrét ügyek elbírálásakor bizonytalanság keletkezhet a joggyakorlatban abban a kérdésben, hogy mely büntethetőséget kizáró ok alapján érveljen az eljáró bíró az eljárás megszüntetése vagy a terhelt felmen-

⁷⁶ A dogmatikai jogtudomány művelői jogalkotási javaslatainak megfogalmazását érinti e kötetben még Bódig: *A jogtudomány módszertani karaktere és a dogmatikai tudomány eszméje*, 89.

⁷⁷ Kóhalmi László: *A környezet védelme a magyar büntetőjogban, Doktori értekezés*, PTE ÁJK Kriminológiai és Büntetés-végrehajtási Jogi Tanszék, Pécs, 2010.

⁷⁸ Elek Balázs: Egy hiányzó törvényi tényállás: az orrvadászat. In: Németh Zsolt – Pallagi Anikó (szerk.): *Rendészettudományok a közbiztonságért. Tanulmányok a 60 éves Blaskó Béla tiszteletére*, Rendőrtisztviselői Főiskola, Budapest, 2010., 71–81.

⁷⁹ Belovics Ervin: A büntethetőségi akadályok, *Jogtudományi Közlöny* 2014. december 547–556.

⁸⁰ Nagy Ferenc: A jogellenességet kizáró okok elvi kérdéseiről. In: Gellér Balázs (szerk.): *Békés Imre ünnepi kötet*, ELTE, Budapest, 2000., 343., hivatkozva Belovics (79. l.) 556.

⁸¹ Belovics (79. l.) 556.

tése mellett. Ha nincs olyan egyértelmű jogszabály, amely kizárja a büntethetőséget, akkor az érvrendszerben rendszerint felbukkan a társadalomra veszélyességben való tévedés.⁸² Ezzel kapcsolatban a határozatok indokolásában viszonylag gyakran megjelenik a jogirodalomra történő utalás.

„A társadalomra veszélyességben való tévedést egyébként mind az egységes jogirodalmi álláspontok, mind az állandó bírói gyakorlat szerint kizárja a cselekmény jogellenességének, erkölcsellenességének, társadalmi helytelenítésének vagy ezek bármelyikének a felismerése.”⁸³

Feltűnő, hogy amikor a jogirodalom közvetlen hatására jogszabály részévé válik egy korábbi tudományos álláspont vagy javaslat, az a joggyakorlatban felerősíti a jogtudomány kapcsolódó kategóriarendszerének az átvételét és alkalmazását.⁸⁴ Amikor a bírák számára nyilvánvaló az adott jogszabály jogirodalmi forrása, akkor ahhoz döntéseik meghozatala során a jogszabály helyes alkalmazása érdekében is szívesen nyúlnak.

Záró gondolatok

Mint láttuk, a jogirodalom és a joggyakorlat közötti kapcsolat – még ha csak a büntető bíróságok ítéleteit is vizsgáljuk – igen összetett, és egy sor érdekes kérdést vet fel a jogtudomány számára. Azt is láttuk, hogy ezt a kapcsolatot még összetettebbé teszi a jogalkotás szerepe. A jogirodalom hatása lehet közvetlen, amikor a jogalkotás nyúlik a szakirodalmi véleményekhez, de arra is van példa, hogy először a bírói gyakorlat veszi át a jogtudomány megoldásait vagy fogalmait, és azok a joggyakorlat közvetítésével kerülnek utólag a pozitív jogba.

A fejezet igyekezett megmutatni (és példák sorával érzékeltetni), hogy a bírói gyakorlatban különböző okokból bukkannak fel jogirodalmi hivatkozások. A jogirodalom többféleképpen is támogatást nyújt a bíró számára. Segíti az indokolások érvelését, az érvrendszerének teljessé tételét. Növeli a határozatok elfogadhatóságát, hitelességét a felettes bíróságok, a felek, az érintettek, de a társadalom szemében is. A jogirodalmi hivatkozás különösen akkor tölt be nagy szerepet, amikor az adott jogkérdésben nincs még iránymutató kúriai gyakorlat. Fontos kiemelni, hogy a jogirodalom hatását fokozza – különösen a kommentárok, törvénytárgyalatok esetében –, ha azok szerzője kúriai bíró vagy elismert professzor.

Megfigyelhető a jogirodalmi hivatkozások felbukkanása a Kúria joggyakorlat egységét biztosító tevékenységében, így a kollégiumi vélemények megalkotása során, a felülvizsgálati eljárásokban és a törvényesség, illetve a jogegység érdekében hozott ha-

⁸² Lásd bővebben: Elek Balázs: A jogirodalom hatása a büntető bíróságok ítélkezésére, *Magyar Jog* 2014/10. 556–565.

⁸³ BH 2015. 92.

⁸⁴ A közvetett tetteesség fogalmát például kezdetben kizárólag egyetemi tankönyvek színvonalas elemzéseiből ismerhettük meg. Lásd például: Nagy Ferenc – Tokaji Géza: *A magyar büntetőjog általános része*, József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 1993., 140–142.

tározatokban is. Ilyenkor a versengő, egymással ellentétes jogirodalmi nézetek közötti választás, az azok elfogadhatóságáról történő állásfoglalás is fontos szerepet játszik a konkrét döntésben.

A jogirodalom és a joggyakorlat közötti kapcsolat vizsgálata arra figyelmeztet bennünket, hogy a jogtudomány sosem lehet öncélú, annak végső célja minden esetben a társadalmi viszonyok szabályozásához, megértéséhez kapcsolódik. Mindez felelősséget is ró a jogirodalom szerzőire, mert munkáik kimutathatóan jelen vannak a jogalkalmazás több területén, a törvények megalkotásában, de az Alkotmánybíróság egyes döntéseiben is. A jogtudomány hatása egyre erősebb, hiszen a büntető bíróságok joggyakorlata egyre nagyobb hajlandóságot mutat nem csupán a releváns szakirodalom megismerésére, hanem azok közvetlen felhasználására és idézésére is.